

нога ўпраўлення па справах літаратуры і выдавецтваў Заходняй вобласці РСФСР арыентавалася выключна на інструкцыі Галоўліта РСФСР, у межах якога быў створаны спецыяльны аддзел, які займаўся замежнымі выданнямі і складаў адпаведныя спісы забароненай для ўвозу літаратуры. Напрыклад, у 1923 годзе такі спіс налічваў 232 кнігі [7]. Сярод іх былі творы М. Цвятаевай, М. Гумілева, І. Севяраніна, А. Амфітэатрава і іншых. Трапілі сюды і кнігі замежных аўтараў, такія як «Россия во мгле» Г. Уэльса, «Дэкамерон» Дж. Бакачча, казкі братоў Грым, а таксама творы Дж. Байрана [8].

Арганізацыйна Віцебскае губернскае аддзяленне абласнога ўпраўлення па справах літаратуры і выдавецтваў Заходняй вобласці РСФСР было звязана з мясцовымі аддзяленнямі Дзяржаўнага палітычнага ўпраўлення. Апошняе было адной з самых роднасных і блізкіх па характару працы ўстаноў. У паўнамоцтвы паліткантроля ўваходзіла барацьба з распаўсюджваннем твораў, недазволенах Галоўлітам РСФСР і аблітзахам, нагляд за друкарнямі, барацьба з падпольным выдавецтвам, назіранне за гандлем рускай і замежнай літаратуры і канфіскацыя кніг [9]. Але, нягледзячы на тое, што абавязкі былі размеркаваны, адносіны паміж гублітам і органамі Дзяржаўнага палітычнага ўпраўлення складваліся цяжка. Апошняе ўважліва сачыла за дзейнасцю ўпаўнаважаных Віцебскага губернскага аддзялення абласнога ўпраўлення па справах літаратуры і выдавецтваў Заходняй вобласці РСФСР і фіксавала іх памылкі, каб паказаць некампетэнтнасць гэтага органа ў справах папярэдняй і паследуючай цэнзуры, асабліва ў дачыненні да губернскіх газет [10]. Тым самым аддзяленні Дзяржаўнага палітычнага ўпраўлення прэтэндавалі на самастойнае ажыццяўленне ўсіх відаў цэнзуры.

Заклучэнне. У мэтах упарадкавання кіраўніцтва мясцовымі органамі цэнзуры ў лістападзе 1923 г. аблітзап быў скасаваны. З таго часу Віцебскі губліт падпарадкоўваўся непасрэдна Галоўліту РСФСР. У сакавіку 1924 г. было вырашана пытанне аб вяртанні БССР тэрыторыі з пераважна беларускім насельніцтвам. У выніку да Беларусі адыйшлі 15 паведаў і некаторыя воласці Віцебскай, Гомельскай і Смаленскай губерняў. Адпаведна адразу адбыліся структурныя змены – Віцебскі губліт быў ліквідаваны, а ўсе справы перададзены ўпаўнаважанаму Галоўнаму ўпраўленню па справах літаратуры і выдавецтваў БССР па Віцебскай акрузе. Зноў адбылася перарэгістрацыя выдавецтваў, пераправяраны бібліятэкі і кнігарні, абноўлены склад цэнзараў з улікам нацыянальнай прыналежнасці.

ЛІТАРАТУРА

1. «На службе родине: страницы истории» / В.И. Дементей [и др.]. – Витебск: Витебск. обл. типография, 2004. – С. 55 – 57.
2. Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці (ДАВВ). Фонд 246. – Воп.1. – Спр. 318. Аб стане і выніках працы губліта (1923 – 1924 гг.). – Л. 22.
3. ДАВВ. Фонд 246. – Воп.1. – Спр. 316. Аб стане і выніках працы губліта (1923 – 1924 гг.). – Л.44.
4. ДАВВ. Фонд 170. – Воп. 1. – Спр. 433. Аб выпуску выдавецкай прадукцыі і справаздача ўпаўнаважанага Галоўліта па Віцебскаму павеце (1923 -1924 гг.). – Л.3.
5. ДАВВ. Фонд 246. – Воп.1. – Спр. 318. Аб стане і выніках працы губліта (1923 – 1924 гг.). – Л. 209.
6. ДАВВ. Фонд 246. – Воп.1. – Спр. 318. Аб стане і выніках працы губліта (1923 – 1924 гг.). – Л. 209.
7. ДАВВ. Фонд 246. – Воп.1. – Спр. 318. Аб стане і выніках працы губліта (1923 – 1924 гг.). – Л. 25.
8. ДАВВ. Фонд 246. – Воп.1. – Спр. 318. Аб стане і выніках працы губліта (1923 – 1924 гг.). – Л. 25.
9. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). Фонд 42. – Воп. 1. – Спр. 134. Праект пастановы аб Галоўліце БССР і працоўныя пасяджэнні Галоўлітбела (15 лістапада – 28 снежня 1922 г.). – Л. 4.
10. ДАВВ. Фонд 170. – Воп. 1. – Спр. 433. Аб выпуску выдавецкай прадукцыі і справаздача ўпаўнаважанага Галоўліта па Віцебскаму павеце (1923 –1924 гг.). – Л. 3.

ПОЛАЦКІ ГІСТАРЫЧНЫ НАРАТЫЎ НА СТАРОНКАХ ЧАСОПІСАЎ «ВЕСТНИК ЮГО-ЗАПАДНОЙ И ЗАПАДНОЙ РОССИИ» І «ВЕСТНИК ЗАПАДНОЙ РОССИИ» К. ГАВОРСКАГА

*канд. гіст. навук С.А. ШЫДЛОЎСКИ
(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт)*

Праводзіцца аналіз публікацый перыядычных выданняў «Вестник Юго-Западной и Западной России» і «Вестник Западной России», прысвечаных гісторыі Полаччыны. Разглядаецца роля беларускага гісторыка і грамадска-палітычнага дзеяча Ксенафонта Антонавіча Гаворскага (1821 – 1871), як даследчыка і выдаўца, у вывучэнні і папулярызацыі гісторыі Полаччыны. Дзеіцца класіфікацыя публікацый часопіса, прысвечаных гісторыі Полацка. Прыводзіцца іх пералік адпаведна храналогіі выхаду нумароў часопіса, якія прысвечаны гісторыі, археалогіі і этнаграфіі Полацкай зямлі. Дзеіцца аналіз полацкіх гістарычных сюжэтаў, якія прысутнічаюць на старонках часопіса. Адзначаецца, што нягледзячы на

Гісторыя

палітычную ангажаванасць гістарычных даследаванняў К. Гаворскага, яны ўтрымліваюць унікальны фактаграфічны матэрыял і захоўваюць навуковую каштоўнасць у вывучэнні канфесійнай гісторыі полацкага рэгіёна, гісторыі архітэктуры Полацка і гісторыі полацкіх баярскіх радоў.

Полацкая тэма стала прысутнічае на старонках гісторыка-літаратурнага часопіса «Вестник Западной России» (да 1864 года – «Вестник Юго-Западной и Западной России»). Галоўны рэдактар і выдавец часопіса Ксенафонт Антонавіч Гаворскі, колішні палачанін, прафесійна цікавіўся гісторыяй Полацка. Большасць апублікаваных у часопісе матэрыялаў былі напісаны К. Гаворскім пад час яго гістарычных і археалагічных росшукаў на Полаччыне ў 50-ых гадах XIX стагоддзя. Можна ўмоўна вызначыць тры блока «полацкіх» матэрыялаў, якія сустракаюцца на старонках «Вестніка»: гістарычныя крыніцы (старажытныя актавыя дакументы, мемуарныя нататкі), навуковыя даследаванні і грамадска-палітычныя допісы карэспандэнтаў з Полацка [1].

Сярод актавых матэрыялаў, змешчаных у часопісе, знаходзяцца як перадрукоўкі з іншых выданняў (АЮЗР і інш.), так і арыгінальныя публікацыі. К. Гаворскі падрыхтаваў да друку шэраг дакументаў, выяўленых ім у архіве полацкага Барысаглебскага манастыра, архіве былых уніяцкіх метрапалітаў, архіве полацкай духоўнай кансісторыі, прыватных архівах. Да перадрукаваных з іншых выданняў матэрыялаў дадзены разгорнутыя каментарыі. Тэматыка дакументаў – усталяванне ўніі на Полаччыне, міжканфесійныя канфлікты, пераслед праваслаўных у ВКЛ і Рэчы Паспалітай, супраціў праваслаўнага насельніцтва Полацка, гісторыя полацкіх манастыроў і цэркваў, гісторыя полацкіх праваслаўных радоў.

Каштоўнай гістарычнай крыніцай, надрукаванай у «Вестніку», з’яўляецца работа Антонія (Зубко) «О греко-униатской церкви в Западной России», якая носіць мемуарны характар. У «Вестніку» таксама быў апублікаваны ананімны артыкул «Из воспоминаний о почившем митрополите Иосифе Семашко» (перадрукоўка з «Літоўскіх епархіяльных ведамасцяў»).

Гісторыя Полаччыны на старонках «Вестніка» прадстаўлена работамі К. Гаворскага «Кунцевич. Полоцкий униатский архиепископ», «Жизнь преподобной княжны полоцкой, св. Евфросинии», «Археологические розыскания в окрестностях Полоцка. Отрывок из писем в Императорское Археологическое Общество», «Историческая сведения о полотском Софийском соборе», «Историческое описание полоцкого Борисоглебского монастыря». Некаторыя з гэтых работ ужо друкаваліся раней у «Витебских губернских ведомостях» («Историческая сведения о полотском Софийском соборе», «Историческое описание полоцкого Борисоглебского монастыря», «Археологические розыскания в окрестностях Полоцка. Отрывок из писем в Императорское Археологическое Общество») [2].

На старонках часопіса друкаваліся допісы карэспандэнтаў з Полацку, у якіх асвятляліся актуальныя гарадскія падзеі, змяшчаліся справаздачы дзейнасці полацкіх грамадскіх арганізацый. У большасці выпадкаў дадзеныя допісы з’яўляюцца перадрукоўкамі матэрыялаў з газеты «День».

У *першай кнізе*³⁷ «Вестніка» змешчана работа К. Гаворскага «Кунцевич. Полоцкий униатский архиепископ» (1862, кн. 1, Отд. 3, С. 51 – 58). Заканчэнне публікацыі – у наступным нумары «Вестніка» (1862, кн. 2, Отд. 3, С. 75 – 92). У рабоце падрабязна раскрываецца адзін з полацкіх эпізодаў дзейнасці І. Кунцэвіча – захоп уніятамі праваслаўнага Барысаглебскага манастыра. Разглядаюцца абставіны, якія папярэднічалі пераходу мясцовага полацкага праваслаўнага наблітэту ў каталіцкую веру. Апавядаецца аб гісторыі заснавання ў Полацку пры Сафійскім саборы жаночага ўніяцкага манастыра. У *першай і другой кнізе* «Вестніка» змешчаны архіўныя дакументы, звязаныя з дзейнасцю І. Кунцэвіча.

У *трэцяй кнізе* «Вестніка» друкуецца «Жалованная грамота полоцкого князя Ярослава Изяславича полоцкому Борисоглебскому монастырю на мельницу на реке Бельчице 1396 года» (1862, кн. 3, Отд. 1, С. 122 – 123).

У *чацвёртай кнізе* «Вестніка» друкуецца «Жалованная грамота полоцкого великого князя Андрея Ольгердовича полоцкому Троицкому монастырю на бобровые гони в реке Звоне» (1862, кн. 4, Отд. 1, С. 13 – 14), «Вкладная грамота полоцкого великого князя Онуфрия полоцкому Предтеченскому монастырю на бортовые земли и уголья с освобождением игумена и братии от подсудимости епископу. Около 1399 года» (1862, кн. 4, Отд. 1, С. 15 – 16), «Наказ полоцкого воеводы Станислава Довойны полоцким боярам Василию и Ивану Михайловичам Зиновьевичам Корсакам дабы явились в суд воеводы для дачи объяснения по исковой жалобе на них нареченного полоцкого владыки Глеба Ивановича Корсака, 1559 г., мая 6» (1862, кн. 4, Отд. 1, С. 21 – 26), «Письменный акт дворянина полоцкого воеводства Ивана Стабровского об отдаче им братняго дома в г. Полоцке на устройство в нем временной православной церкви по случаю отнятия всех полоцких церквей на унию, 1621 г., месяца июня, 10 дня» (1862, кн. 4, Отд. 1, С. 32 – 33).

У каментарых да дакумента даецца падрабязная гістарычная даведка аб полацкіх праваслаўных манастырах, а таксама аб паходжанні полацкага роду Корсакаў.

У *пятай кнізе* «Вестніка» друкуецца «Наказ короля Владислава IV православному архиепископу Сильвестру Коссову, чтобы не смел приезжать в Полоцк и Витебск и совершать в этих городах богослужение и другие святительские обязанности. 1634 г., мая 1-го дня» (1862, кн. 5, Отд. 1, С. 51 – 54), «Копия

³⁷ У артыкуле выкарыстоўваецца скразная нумарацыя кніжак часопіса адпаведна храналогіі выхада нумароў.

универсала Януша Кишки полоцкого воеводы и прочее жителям г. Полоцка, чтобы не смели строить новую церковь в г. Полоцке, совершать общественное православное Богослужение, и не отпадали от унии в православие. 1643 г., сентября 14 дня» (1862, кн. 5, Отд. 1, С. 63 – 66), «Указ короля Михаила начальству полоцкого воеводства, чтобы отняли на унию у православных их церковь с монастырем и передали в ведение полоцкого униатского архиепископа Гавриила Коленды. 1670 г., месяца мая 20 дня» (1862, кн. 5, Отд. 1, С. 66 – 68), «Увещательное письмо короля Яна III полоцкому Богоявленскому монастырю и всем православным жителям города Полоцка, чтобы не смели возобновлять православную церковь. 1683 г., апрель 16 дня» (1862, кн. 5, Отд. 1, С. 68 – 70).

У *восьмай кнізе* «Весніка» друкуецца «Выпис из градских книг витебского воеводства протекции униатского митрополита Антония Селявы на полоцкий магистрат и мещан, что они почти все отпали от унии в православие. 1646 г.» (1863, кн. 8, Отд. 1, С. 33 – 36).

У *дзiesiąтай кнізе* «Весніка» друкуецца «Грамота короля Александра полоцкому епископу Луке на отчину и проч. 1503 г.» (1863, кн. 10, Отд. 1, С. 12 – 15). Дзецца кароткая даведка аб полацкіх праваслаўных епіскапах XV стагоддзя, аб гісторыі полацкага Сафійскага сабора.

У *адзінаццатай кнізе* «Весніка» пачынаецца друкавацца работа К. Гаворскага «Жизнь преподобной княжны полоцкой, св. Евфросинии» (1863, кн. 11, Отд. 2, С. 22 – 42). У першай частцы нарыса змешчаныя біяграфічныя звесткі, у каментарых разглядаюцца пытанні гістарычнай тапаграфіі Полацка, выказваюцца гіпотэзы аб лесе Эфесскай іконы, дзецца крыніцзнаўчая даведка жыццьяпісанняў Еўфрасінні. У другой частцы работы К. Гаворскі палемізуе з каталіцкімі і ўніятскімі аўтарамі, якія адстойвалі гіпотэзу аб каталіцкім веравызнанні Еўфрасінні і Параскевы.

У *дванаццатай кнізе* «Весніка» друкуецца заключная, трэцяя, частка работы К. Гаворскага «Жизнь преподобной княжны полоцкой, св. Евфросинии» – «Полоцкий Спасо-Евфросиниевский монастырь» (1863, кн. 12, Отд. 2, С. 88 – 100). У дадзенай кнізе змешчаны літаграфічная выява крыжа Еўфрасінні Полацкай. Дадзена яго апісанне і гісторыя стварэння. У дванаццатай кнізе «Весніка» таксама друкуецца «Жалованная грамота короля Стефана Батория г. Полоцку на разные права и вольности. 1580» (1863, кн. 12, Отд. 1, С. 57 – 64).

У *чатырнаццатай кнізе* «Весніка» друкуецца работа «Археологические розыскания в окрестностях Полоцка. Отрывок из писем в Императорское Археологическое Общество» К. Гаворскага (1863, кн. 14, Отд. 4, С. 129 – 140). Апісваецца экспедыцыя 1852 года да Альгердавай дарогі, а таксама вывучэнне каменных крыжоў у ваколіцах Экімані і Бяздзедавічаў. Дзецца справаздача археалагічных росшукаў у ваколіцах Рудні, Ветрына і іншых населеных пунктаў Полаччыны.

У *васемнаццатай кнізе* «Весніка» друкуюцца дакументальныя матэрыялы па гісторыі Полацка – выпісы з полацкіх магістратскіх кніг «Оповедане его милости пана Яна Лисовскаго подвоеводего Полоцкаго на некоторых мещан Полоцких о бунте. 1633», «Протестация велебнаго ксендза Иана Филиповскаго казнодзейю колеюм Полоцкаго на всех схизматиков у Полоцку будучих иж они образы лжут и о панне насентшой блузнят. 1643», «Выконане присеги на мескую от Стефана Бурдынскаго. 1638» (1863, кн. 18, Отд. 1, С. 17 – 22).

У *дваццаатай кнізе* «Весніка» друкуецца работа «Историческая сведения о полотском Софийском соборе» К. Гаворскага (1864, кн. 20, Отд. 2, С. 77 – 89). К. Гаворскі з пахвалою адзываецца аб знешнім і вонкавым выглядзе Сафійскага сабора пасля яго адбудовы ў XVIII стагоддзі ўніятамі. Аўтар лічыць архітэктара геніяльным мастаком, аднак, відавочна, не ведае яго імя і блытае стыль, у якім быў адбудаваны сабор, называючы яго «легкім гатычным стылем». К. Гаворскі дапускае, што пачатак будаўніцтва сабора мог прыходзіцца на часы Ізяслава Уладзіміравіча. Па аналогіі з Кіевам і Ноўгарадам, К. Гаворскі выказвае меркаванне, што полацкі Сафіійскі сабор мог быць пабудаваны на месцы капішча Перуна. К. Гаворскі мяркуе, што ў Полацку, як самым незалежным ад Кіева з усіх усходнеславянскіх гарадоў, епіскапская кафедра магла з'явіцца раней вядомай па летапісах даце. Аўтар падкрэслівае, што полацкія князі былі моцнымі валадарамі і з'яляліся старэйшымі прадстаўнікамі нашчадкаў св. Уладзіміра, бо паходзілі ад яго старэйшага сына Ізяслава.

К. Гаворскі прыводзіць асноўныя гістарычныя звесткі, звязаныя з Сафіійскім саборам, – дзейнасць у яго сценах Еўфрасінні Полацкай, аблогу войскамі польскага караля Стэфана Баторыя, канфлікт расійскага цара Пятра I з мясцовымі базыльянскімі манахамі, публічнае агалашэнне акта аб скасаванні грэка-каталіцкай уніі ў 1839 годзе. К. Гаворскі карыстаецца работамі Тацішчава, Карамзіна, Бантыш-Каменскага, Нясецкага, Сцябельскага, Альшэўскага, Кульчынскага, Стрыйкоўскага, дакументальнымі крыніцамі, у прыватнасці, прывілеем С. Баторыя на заснаванне ў Полацку езуіцкага калегіума.

У *дваццаці трэцяй кнізе* «Весніка» быў змешчаны ананімны артыкул «Мысль об учреждении общества святой Евфросинии, княжны полоцкой, в северо-западном крае России» (1864, кн. 23, Отд. 4, С. 230 – 235). Таварыства меркавалася стварыць для матэрыяльнай падтрымкі праваслаўных прапаведнікаў, друкавання брашур гістарычнай тэматыкі, распаўсюджання праваслаўнай атрыбутыкі, выплочвання стыпендыя святарству, дапамозе народным школам, падтрымцы праваслаўных брацтваў. У каментарыі да дадзенай прапановы маскоўскай газеты «День», змешчана ў часопісе, адзначалася, што ў дадзенай ініцыятыве заўважны «рутынны і афіцыйны» падыход, што можа пашкодзіць праекту.

У *дваццаці чатыртай кнізе* «Весніка» змешчаны перадрук з газеты «День» нататкі «Вести из Полоцка», падпісанае псеўданімам «Русский» (1864, кн. 24, Отд. 4, С. 351 – 255). У матэрыяле апавядаецца

Гісторыя

аб адміністрацыйных перашкодах, якія зазналі ініцыятары заснавання ў Полацку праваслаўнага брацтва пры Свята-Пакроўскай царкве. Таксама згадваецца беспаспяховае хадайніцтва полацкага сялянства аб вяртанні ў горад мошчаў Еўфрасінні Полацкай. Апісваецца становішча полацкага дзявочага пансіёну.

У *дваццаць семай* кнізе «Весніка» змешчаны перадрук з газеты «День» допіса «Письмо из Полоцка» (1864, кн. 27, Отд. 4, С. 402 – 407). Аўтар нататкі расказвае аб дзейнасці полацкай «Бесплатной женской школы», якая рыхтавала настаўніц для вясковых школ. Настаўнікамі ў школе працавалі выкладчыкі кадэцкага корпуса, а таксама «образованные девицы». У школе налічвалася 66 навучэнцаў, сярод якіх было 5 каталічак і 2 яўрэйкі. Карэспандэнт выказаў спадзею, што падобныя школы будуць спрыяць фарміраванню сярод беларускага сялянства праваслаўнай рускай ідэнтычнасці. Аўтар заўважае, што сялянства Полацкага і Лепельскага павета з цяжкасцю вызначае сваю этнічную прыналежнасць. Аўтар звяртаецца са старонак «Дня» да велікарускага грамадства з просьбай матэрыяльна дапамагчы полацкай школе.

У *дваццаць восьмай* кнізе «Весніка» пачынаецца публікацыя работы архіепіскапа Антонія (Зубко) «О греко-униатской церкви в Западной России». У сваіх нататках аўтар, згадаўшы аб сваіх дзіцячых гадах, праведзеных у Полацку, апавядае аб выпадках пераследу мясцовых яўрэяў вучнямі полацкага езуіцкага калегіума, высмейвання імі праваслаўнага святарства. На думку аўтара, польскамоўны пісьменнік Ян Баршчэўскі, далекі сваяк епіскапа, выхадзец з сям'і ўніяцкага святара Мурагоўскай царквы, пасля выхавання ў полацкіх езуітаў стаў саромецца свайго паходжання, (езуіты вучылі, што дзеці ўніяцкіх светароў з'яўляюцца незаконнанароджанымі) і называў сябе надалей шляхціцам. Аўтар асуджае дух нецярпімасці і фанатызму, які гартавалі сярод каталіцкіх вернікаў кляштарныя школы. Епіскап Антоні сцвярджаў, што гэты настрой стаў асабліва прыкметны пад час польскага паўстання, калі вернікі выходзілі з касцелу ўзбуджаныя «пасля спеваў рэвалюцыйных песен». Епіскап Антоні апісвае побыт грэка-уніяцкага святарства, распавядае аб дзейнасці полацкіх архіепіскапаў Лісоўскага, Красоўскага, Мартусевіча, разглядае дзейнасць полацкай епархіяльнай уніяцкай семінарыі (1864, кн. 28, Отд. 2, С. 203 – 231). Заканчэнне работы архіепіскапа Антонія (Зубко) «О греко-униатской церкви в Западной России» друкуецца ў *дваццаць дзевятай* кнізе «Весніка» (1864, кн. 29, Отд. 2, С. 22 – 64).

У *дваццаць дзевятай* кнізе змешчана таксама работа К. Гаворскага «Историческое описание полоцкого Борисоглебского монастыря» (1864, кн. 29, Отд. 2, С. 1 – 22). У сваім даследаванні аўтар абапіраецца на дакументы архіваў Барысаглебскага манастыра, Сафійскага сабора, полацкай духоўнай кансісторыі і павятовага суда, прыватнага архіва памешчыка лепельскага павета Людвіка Корсака, спасылаецца на работы Стрыйкоўскага, археалагічныя росшукі на Падзвінні Тышкевіча і Шчыта. К. Гаворскі, салідарызуючыся з Стрыйкоўскім, нагоду з'яўлення Барысавых камянеў тлумачыць жаданнем князя Барыса адзначыць удалую дастаўку па Дзвіне з Рыгі будаўнічага матэрыялу на ўзвядзенне манастыра. Аўтар указвае на існаванне даўняй традыцыі сярод полацкага баярства апекавацца манастыром. Пасля ўзяцця Полацка ў 1563 годзе Іванам IV манастыр разам са сваімі зямельнымі ўладаннямі быў аддадзены ва ўласнасць Корсакам, Шчытам і Тышкевічам. Гэтыя полацкія баяры абавязваліся сачыць за станам пабудовы манастыра і апекавацца яго дабрабытам. Аднак вынікам гэтага рашэння, як лічыць К. Гаворскі, стаў заняпад манастыра.

К. Гаворскі прытрымліваецца распаўсюджанага меркавання, што тэрыторыя Барысаглебскага манастыра ўяўляла сабой крэпасць, за сценамі якой знаходзілася рэзідэнцыя князеў «Владимирава дома».

К. Гаворскі згадвае аб адзінаццацідзённай аблозе манастыра ўніяцкамі пад ачолай Е. Кунцэвіча. Пасля ўзяцця манастыра, па звестках К. Гаворскага, былі канчаткова знішчаны абарончыя ўмацаванні Барысаглебскай абшчэлі. К. Гаворскі называе Барысаглебскі абшчэль першым беларускім уніяцкім манастыром.

У асобным раздзеле аўтар апісвае стан манастырскіх пабудов. К. Гаворскі згадвае царквы св. Параскевіі, Іаана-Багаслоўскаю, у імя Успенія Пр. Багародзіцы, св. Барыса і Глеба. Самай старой каменнай царквой манастыра К. Гаворскі лічыць царкву ў імя св. Параскевы. Аўтар меркаваў, што гэтая царква па свайму плану была блізкая да Спаскай царквы Спаса-Еўфрасіньеўскага манастыра. К. Гаворскі згадвае аб пахаванні ў сценах манастыра парэшткаў уніяцкіх архімандрытаў. Аўтар пераказвае полацкую легенду, якая апавядала аб існаванні падземнага тунэля ад царквы св. Параскевы праз Дзвіну да Верхняга замка.

Асобны раздзел работы прысвечаны жыццямісу настаяцеляў Барысаглебскага манастыра.

У *трыццаць першай* кнізе «Весніка» друкуюцца матэрыялы па гісторыі полацкай архіепіскапіі: «Инвентарь полоцкой архиепископии 1588 г.» (1865, кн. 31, Отд. 1, С. 33 – 40) і «Инвентарь имений полоцкой архиепископии, составленный при передаче их во владение архиепископу Гедeonу Брoльницкому в 1661 г.» (1865, кн. 31, Отд. 1, С. 40 – 43).

У *трыццаць трэцяй* кнізе «Весніка» друкуецца матэрыял «Корреспонденция из Полоцка», падпісаны псеўданімам «Полоцкий Старожил» (1865, кн. 33, Отд. 4, С. 48 – 52). Мясцовае беларускае насельніцтва, па сведчанні аўтара, займаецца скураным рамствам, будаўнічымі работамі і ганчарствам, стараверы займаюцца садаводствам і агародніцтвам, астатнія промыслы і гандль амаль цалкам знаходзіцца пад яўрэйскім кантролем. Аўтар допіса разважае аб «вялікіх зменах», якія адбыліся ў горадзе за некалькі дзесяцігоддзяў, – культурнай асіміляцыі яўрэйскага насельніцтва, колькаснага росту праваслаўнай грамады і праваслаўных храмаў. Па сведчанню аўтара, у Полацку ў 1865 годзе налічвалася шэсць праваслаўных і адзін каталіцкі храм. Аўтар гаворыць аб вялікім значэнні кадэцкага корпусу для фарміравання мясцовага адукаванага праваслаўнага грамадства. Асярод-

кам нефармальнай камунікацыі для апошняга з'яўляўся дваранскі клуб. Пры клубе ладзіцца танцавальныя і літаратурныя вечарыны, самадзейныя канцэрты, дзейнічае аматарскі тэатральная група, якая паставіла «народную пьесу». На павятовых пасадах палякаў замянілі праваслаўныя чыноўнікі. Польскамоўная шляхта адасобілася ад полацкага дваранства і стала ладзіць уласныя з'езды ў Дзісне.

У *трыццаць пятай* кнізе «Весніка» друкуецца «Жалованная грамата полоцкому боярину Глебу Корсаку на преемство полоцкой архіепіскапіі, по кончине тамошняго владыки Германа. 1558 г.» (1865, кн. 35, Отд. 1, С. 25 – 26), «Жалованная грамата полоцкого Предтеченского монастыря иноку Арсению Шишке на полоцкую архіепіскапію. 1562 г.» (1865, кн. 35, Отд. 1, С. 28 – 29). У гэтай жа кнізе надрукована нататка «Несколько слов о пребывании г. главного начальника северо-западного края в г. Полоцке, Витебской губернии» (1865, кн. 35, Отд. 4, С. 303 – 305). У нататцы апавядаецца аб наведванні Полацка 3 ліпеня 1865 года К. П. Кауфманам. Да К. П. Кауфмана была накіравана дэлегацыя мясцовага дваранства. Як аказалася, з 27 прысутніх дваран 14 знаходзілася пад надзорам паліцыі з-за іх удзелу ў польскім паўстанні 1863 года. К. П. Кауфман сустракаўся таксама з беларускімі сялянамі, якія скардзіліся яму на злоўжыванні памешчыкамі пры састаўленні ўстаўных граматаў.

У *трыццаць дзевятай* кнізе «Весніка» друкуецца «Жалованная подтвердительная грамата, данная королем Стефаном Баторием полоцким иезуитам на владение вотчинами и всякими угодьями, принадлежавшими тамошним монастырям и церквам. 1584 г.» (1866, кн. 39, Отд. 1, С. 26 – 74).

У *сорок другой* кнізе «Весніка» друкуецца ананімны этнаграфічны нарыс «Нечто о поверьях белорусцев Полоцкого уезда» (1866, кн. 42, Отд. 4, С. 270 – 274). Даецца кароткі агляд міфалагічных вераванняў і народных святаў беларускага сялянства Полаччыны.

У *пятьдесят восьмой* кнізе «Весніка» друкуецца зварот полацкага епіскапа Савы «От преосвященного Саввы, епископа полоцкого и витебского, приглашение к благотворительным приношениям в пользу бедствующих церквей полоцкой епархии» (1867, кн. 58, Отд. 4, С. 88 – 89).

У *шасцідзiesiąтай* кнізе «Весніка» друкуецца «Выпис из полоцких ратушных книг королевских указов против не-унитов: 1) чтобы православного епископа Смотрицкого не впускали в Полоцк; 2) какие монастыри должны оставаться за униатами; 3) никому высших должности не должны быть даваемы без митрополита и 4) православные не смеют строить и починять церкви, совершать публично богослужение и церковные требы» (1867, кн. 60, Отд. 1, С. 63 – 71).

У *шэсцьдзiesiąт першай* кнізе «Весніка» друкуецца «Речь начальника полоцкой учебной дирекции А. А. Попова. 18-го сентября, 1867 года» (1868, кн. 61, Отд. 4, С. 67 – 72). Прамова была прымеркавана да адкрыцця ў Полацку новага праваслаўнага храма.

У *шэсцьдзiesiąт другой* кнізе «Весніка» друкуецца «Увязчий (вводный) лист дворянина Годабского епископу Полоцкому Афанасию Терлецкому на владение именьями архіепіскапіі, с инвентарем. 1588 г.» (1868, кн. 62, Отд. 1, С. 60 – 74).

У *шэсцьдзiesiąт трэцяй* кнізе «Весніка» друкуецца «Королевская грамата витебскому воеводе Николаю Сапеге о явке на суд для расправы по жалобе полоцкого архіепіскапа Германа Загорского за удержание им некоторых даней, издавно пожалованных витебским церквам Успенской и Михайловской с королевских волостей. 1597 г.» (1868, кн. 63, Отд. 1, С. 75 – 77), «Инventарь имений полоцкой архіепіскапіі. 1601 г.» (1868, кн. 63, Отд. 1, С. 78 – 85), «Послание Мелетия, архіепіскапа полоцкого, виленскому Свято-Духовскому братству о принятии им иеродиакона Филиппа. 1621 г.» (1868, кн. 63, Отд. 1, С. 93 – 94).

У *шэсцьдзiesiąт чацвёртай* кнізе «Весніка» друкуецца «Жалованная грамата литовского великого князя Александра городу Полотску на магдебургское право. 1498 г.» (1868, кн. 64, Отд. 1, С. 5 – 10), «Уставная грамата литовского великого князя Александра полотским боярам и мешчанам о наместничьем и войтовском суде и проч. 1499 г.» (1868, кн. 64, Отд. 1, С. 10 – 14), «Уставная грамата литовского великого князя Александра городу Полотску о сельских путниках, приписанных к Полотскому замку, службе их и повинностях и о суждении горожан, ремесленников и церковных отчинных людей по магдебургскому праву. 1500 г.» (1868, кн. 64, Отд. 1, С. 14—17), «Судная королевская грамата полотским мешчанам по жалобе на наместника Станислава Глебовича о чинимых им обидах и притеснениях вопреки дарованному им магдебургскому праву. 1503 г.» (1868, кн. 64, Отд. 1, С. 17 – 19), «Судная грамата литовского великого князя Александра полотскому епископу Луке об отчуждении его от владения софийскими селами, данными князем Скиргайлом тамошним крылошанам. 1499 г.» (1868, кн. 64, Отд. 1, С. 20 – 21), «Жалованная подтвердительная грамата полотскому епископу Луке на архиерейскую отчину, отчужденную полотскими боярами и софийскими крылошанами. 1503 г.» (1868, кн. 64, Отд. 1, С. 21 – 23).

У *шэсцьдзiesiąт сёмай* кнізе «Весніка» друкуецца «Жалоба полацкага лянत्वойта Есмана на полотского скорняка Федора Алексеевича, утверждавшего, что уния — порождение диавола (из книг Полоцкой ратуши). 1646 г.» (1868, кн. 67, Отд. 1, С. 10 – 11).

У *семдзiesiąт другой* кнізе «Весніка» друкуецца «Сведения о Полоцком Базилианском Софийском монастыре. Акты этого монастыря, начатые в 1746 году по повелению Ираклия Лисовского, прото-консультора литовской базилианской провинции, главного vicария и официала полоцкой архіепіскапіі» (1868, кн. 72, Отд. 1, С. 39 – 61).

Гісторыя

У *семдзсят чацвертай* кнізе «Весніка» друкуюцца «Заявление полотскаго архиепископа Антония Селявы о покушении на его жизнь полотских мещан. 1633 г.» (1869, кн. 74, Отд. 1, С. 39 – 42), «Жалоба иезуита на полотских мещан католиков, пожелавших быть православными, и потому неисполняющих латинских обрядов. 1645 г.» (1869, кн. 74, Отд. 1, С. 42—43).

У *семдзсят семай* кнізе «Весніка» друкуецца «Вкладная грамота полоцкого великого князя Онуфрия полоцкому Предтеченскому монастырю на бортныя земли и угодья. 1399 г.» (1869, кн. 77, Отд. 1, С. 30 – 31).

У *восемдзсят чацвертай* кнізе «Весніка» друкуюцца «Жалованная грамота московскаго патриарха Иоакима полоцкому Богоявленскому братскому монастырю с предоставлением непосредственной зависимости от патриаршаго престола и с благословением тамошнему игумену Игнатию Жихмонтову и его преемникам освящать в Белорусском крае православные церкви. 1686 г.» (1869, кн. 84, Отд. 1, С. 40 – 43), «Подтвердительная грамота могилевскаго епископа Серапиона Полховскаго об исключительном праве полоцкому Богоявленскому и витебскому Марковскому монастырям отправлять монахов в Ригу для совершения богослужения и отправления христианских треб. 1699 г.» (1869, кн. 84, Отд. 1, С. 43 – 45), «Благословенная подтвердительная грамота наместника и администратора белорусской епископии Сильвестра Волчанскаго полоцкому Богоявленскому и витебскому Маркову монастырям о предоставлении им права по прежним архипастырским грамотам отправлять монахов своих в Ригу поочередно для совершения богослужений и христианских треб, также для милостиннаго сбора. 1686 июля 8» (1869, кн. 84, Отд. 1, С. 45 – 47).

У *восемдзсят пятай* кнізе «Весніка» друкуецца «Акт празднества церковнаго братства во имя святителя Николая и преподобной Евфросинии, княжны полоцкой, в г. Полоцке по случаю второй годовщины существования братства в 25-е мая 1869 года» (1870, кн. 85, Отд. 1, С. 1 – 11). Прыводзіцца справаздача работы брацтва.

У *дзевяноста шостаі* кнізе «Весніка» перадрукоўваецца артыкул «Из воспоминаний о почившем митрополите Иосифе Семашко», які быў змешчаны ў «Літоўскіх епархіяльных ведамасцях» (1870, кн. 96, Отд. 4, С. 88 – 94). У артыкуле апавядаецца аб наведванні І. Семашкам Полацка.

Публікацыі «Весніка» ў поўным аб'ёме даюць уяўленне аб навуковым і грамадска-палітычным характары дзейнасці К. Гаворскага, а таксама аб агульным стане полацказнаўства ў 60 – 70-ых гадах XIX стагоддзя. Ксенафонт Антонавіч Гаворскі – адзін з першых айчынных гісторыкаў, які пачаў сістэматычнае вывучэнне і паслядоўную актуалізацыю гістарычнага мінулага Полаччыны. «Веснік» з'яўляўся адзіным гісторыка-літаратурным часопісам, на старонках якіх полацкая гістарычная тэма з'яўлялася адной з асноўных. Нягледзячы на канфесійную ангажаванасць часопіса, у прыватнасці работ К. Гаворскага, публікацыі «Весніка» захоўваюць навуковую каштоўнасць. Дзякуючы археаграфічнай і даследчыцкай дзейнасці К. Гаворскага захаваліся каштоўны фактаграфічны матэрыял са страчаных полацкіх архіваў.

ЛІТАРАТУРА

1. Алексеев, Л.В. Археология и краеведение Беларуси XVI – 30-е годы XX в. / Л.В. Алексеев. – Минск: Беларуская навука, 1996. – С. 90 – 93.
2. Сороко, С.М. «Витебские губернские ведомости» (официальная и неофициальная часть) / С.М. Сороко. – Москва – Новополоцк : Научный центр славяно-германских исследований, 2004. – С. 67.

ЖИТЕЛИ ВИТЕБЩИНЫ И БОРЬБА ЗА НОВЫЙ СОВЕТСКИЙ БЫТ В 1920-Х гг.

*канд. ист. наук, доц. Г.Н. ЯКОВЛЕВА
(ВГУ им. П.М. Машерова, Витебск)*

Введение. В первые годы после установления советской власти происходили сложные процессы адаптации населения к новым политическим реалиям, усвоения хотя бы азов новой идеологии, усвоения новых норм жизни, стилей поведения и стратегий выживания. Кардинально менялся уклад жизни «бывших», с трудом вписывавшихся в новые реалии. Изменялся социальный статус прежних социальных низов. Партийно-государственная власть агрессивно вторгалась в традиционный уклад жизни миллионов людей. Происходившие изменения хорошо прослеживаются на региональном уровне, которые можно проанализировать на основе документов, отложившихся в Государственном архиве Витебской области.

Основная часть. Одной из первых попыток подойти к бытовым нуждам пролетариата с классовых позиций стало решение жилищного вопроса. Началась известная «война этажей» – переселение рабочего люда из подвалов на более высокие этажи, принадлежавшие до революции обеспеченным жильцам. Известно, что одним из первых решений большевиков Витебска стала национализация недвижимости в декабре 1917 года. Однако это решение пришлось отменить в апреле 1918 г. из-за неспособности властей обеспечить обслуживание жилого фонда [1, с. 172]. Городское хозяйство постепенно приходило в упадок и переживало особенно трудные времена в течение 1918 – 1921 годов. В июне 1919 года вопрос